

דף הרחבות לנושא –

הלכות בישול – (שיעור 12)

גזירת שהייה

שיעור מספר 24

❖ ראיות הרמב"ן נגד חידושו של רב האי גאון

הראשונים חלקו אם לפסוק כחנניה, שהתיר להשהות מאכל שהתבשל כמאכל בן דרוסאי על אש שאינה גרופה וקטומה, או לא. אחת הראיות לשיטת החולקים היא מהדיון שדנו תנאים ואמוראים אם מותר להשהות תבשיל שמצטמק ויפה לו. מעצם הדיון משמע שמובן מאליו שצריך להיות מבושל כל צרכו, השאלה היא מעבר לכך, אם דרוש שהמשך הבישול לא ישביח את התבשיל. אחד מהדחיות לראיה זו נאמרה על ידי רב האי גאון, בלשון הרמב"ן בניסוח 'ואם יאמר לך אדם' –

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף לז עמוד א

ואם יאמר לך אדם דלמא כמאכל בן דרוסאי שרי לשהות לפי שהוא מסיח דעתו מלאכול עד למחר ולמחר הרי כבר נתבשל ונצטמק, אבל כשהוא מבושל כל צרכו ואינו צריך אלא להצטמק ויפה לו אסור שהוא אוכלו בלילה ואתי לחתויי

רב האי גאון כתב שמותר להשהות תבשיל שהגיע לבן דרוסאי, ואפילו אם הגיע לבישול כל צרכו. הרמב"ן והרשב"א עמדו על כך שלפי שיטה זו יש שני סוגי חשש – אם התבשיל לא מבושל כלל, האדם עשוי לחשוש שתבשילו לא יתבשל. משהגיע לבן דרוסאי הוא רגוע, מכיוון שבמקרה הגרוע, שהבישול לא מתקדם, התבשיל בכל זאת זאת ראוי לאכילה. חשש מסוג אחר קיים אם התבשיל כבר ראוי לאכילה, אך מעט בישול נוסף ישפר אותו עוד. במקרה זה החשש שמא יחתה כדי להגביר את החום ע"מ להשיג את השיפור הנוסף גובר, על כך דנו האמוראים.

הרמב"ן דחה את האפשרות הזאת בכמה טענות –

אף אתה אמור לו –

- א. הרי משנתנו שנינו 'תבשילי', סתם, ואין במשמע מאכל בן דרוסאי בלבד, אלא כל שהוא ממאכל בן דרוסאי ולמעלה, ואפילו הכי שרי לשהות (ללישנא דאמר להחזיר תנן)!
- ב. ועוד, דתניא בברייתא דרבי יהודה 'ובית הלל אומרים חמין ותבשילי', והוא אפילו בשנתבשל כל צרכו ובמצטמק ויפה לו הוא, מדאקשינן לקמן 'קשיא דרבי יהודה אדרבי יהודה', דקא אסר מצטמק ויפה לו, ואפילו הכי אמרינן דתנא דמתניתין פליג עליה בחדא וסבר דשרי, אלמא למאן דמתני לישנא ד'להחזיר', מצטמק ויפה לו מותר לשהות
- ג. ועוד, דאם כן, מצטמק ורע לו נמי כשהוא קרוב לבישולו יאסור, וכן חמין, דהא חזי ליה ללילה, ואתי לחתויי ביה!

הרמב"ן טען כנגד הצעת רב האי גאון את הטענות הבאות –

- א. למ"ד שהמשנה בדף לו היא דעת חנניה, לשון 'תבשילי' שבמשנה הוא – מבושל כבן דרוסאי. אין רמז במשניות לשני חששות, אלא רק לחשש שהביא לדרישה שיהיה לכל הפחות מבושל כבן דרוסאי.
- ב. בדף לז (עמוד א), בנסיון להכריע אם המשנה כחנניה או לא, מובאת ברייתא, מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה. הרמב"ן הבין שהגמרא הכריעה שהתנא של המשנה חלק על רבי יהודה בכך שהתנא של המשנה סובר כחנניה, ואילו רבי יהודה חלק עליו. הראיה שרבי יהודה חלק על חנניה היא מברייתא נוספת (שהובאה בדף לח עמוד א) בה נאמר שלפי רבי יהודה אסור להשהות מצטמק ויפה לו. רואים שהגמרא מניחה כמובן מאליו שלא ניתן ליישב את דעת הסוברים שמצטמק ויפה לו אסור עם חנניה.
- ג. לבסוף הביא הרמב"ן את הראיה שהבאנו בשיעור – החשש שמא יחתה כדי שהתבשיל יקבל את השיפור האחרון גדול יותר אם התבשיל כמעט כל צרכו מאשר אם הוא מבושל כל צרכו ומצטמק ויפה. מדוע לא העלו לדיון את האפשרות שחנניה יחשוש לחיתוי כאשר תבשיל כמעט מבושל? מכאן מוכח שחנניה לא חשש לחיתוי כדי לתת לתבשיל את הבישול האחרון שהתבשיל זקוק לו.

❖ תירוץ נוסף לדברי רב האי גאון

בשיעור למדנו את שיטת רב האי גאון, שכתב שהיה מקום לגזור שתי גזירות – האחת – עד בישול כמאכל בן דרוסאי, השני – גזירה מיוחדת על מצטמק ויפה לו.

הרמב"ן הקשה על דבריו – אם גזירת מצטמק ויפה לו נובעת מהחשש שירצה להביא את תוספת השבח בתבשיל, לכאורה החשש משמעותי בהרבה כאשר מדובר באוכל שעדיין לא הגיע לבישול כל צרכו, אך קרוב לכך!

בשיעור הבאנו את תירוצו של הרשב"א לקושיה. בכדי להבין את התירוץ הנוסף, יש להקדים ביאור בשיטת חנניה.

מדוע לפי חנניה אין גזירה על אוכל שהתבשל כמאכל בן דרוסאי?
עד כה הנחנו אפשרות אחת, המובאת במספר ראשונים. לדוגמא –

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות ערב שבת סימן ח

כמאכל בן דרוסאי, ועל ידי הדחק ראויה לאכילה – לא אתי לחתויי

מכיוון שהאוכל התבשל כמאכל בן דרוסאי, הוא ראוי לאכילה, ולכן האדם לא מוטל ממנו, ופחות סביר שיחתה ויזח את בישולו.

אך מראשונים אחרים נשמע אחרת –

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן א

השיב גאון ... כיון דבשיל כמאכל בן דרוסאי מטיא קדירא בעידנא ולא אתי לחתויי בגחלים

כלומר, קדירה זו התבשלה מספיק בכדי שהמבשל יניח שעד זמן האכילה היא תהיה מבושלת כראוי. לפי שיטה זו ההיתר לא מבוסס על ההנחה שהתבשיל מבושל מספיק בכדי שלא ידאג גם אם התבשיל לא יתבשל עוד, אלא על הבנה שבעצם אין טעם בחיתוי, התבשיל יתבשל כראוי גם ללא עזרתו.

יתכן ולפי טעם זה ניתן ליישב את קושיית הרמב"ן על שיטת רב האי גאון –

ההנחה היא שאם בכניסת שבת התבשיל מבושל כבן דרוסאי, הוא יגיע לבישול גמור עד שעת הסעודה. כל יסוד ההיתר מניח שהאדם לא טרוד מהגעת התבשיל לבישול כל צרכו, ולכן אין טעם לגזור אחרי בן דרוסאי, אלא אם כן מדובר בתבשיל שמצטמק ויפה לו.

(יש מקום לבחון את התירוץ הזה. אין ערובה לכך שתבשיל שהתבשל כמאכל בן דרוסאי יגיע לבישול גמור עד שעת הסעודה. זו הערכה בעלמא. ממילא חזרת השאלה – אם התבשיל היה מבושל כבן דרוסאי בכניסת שבת, ואין ערובה מוחלטת לכך שהתבשיל יתבשל כל צרכו עד הסעודה, לכאורה החשש שהאדם יחתה בגחלים בכדי לוודא שהבישול מגיע לסיומו גדול יותר!)